

הרב משה אקלר

כולל שע"י ישיבת יד אהרן בני ברק

המוצא תפילין

א.

מהלך הסוג' בטעם פלוגתת ר"מ ור"ג בדרכו של רש"י

מתני' (עירובין צ"ה.): "המוצא תפילין מכניסן זוג זוג רבן גמליאל אומר שניים שניים". ובמתני' בפ' במה אישה (שבת ס.) נתבאר שאיש לא יצא עם תפילין בשבת לרה"ר, ואם יצא אינו חייב חטאת. והטעם נתבאר שם בגמ' (סא.), בין אליבא דמ"ד שבת זמן תפילין ובין אליבא דמ"ד לאו זמן תפילין, דלכו"ע אין חיוב חטאת על הוצאת תפילין, דהן חשובות כמלבוש, דמצות התורה בתפילין היא ללבשם, כדכתיב וקשרתם וגו' והיו לטוטפת וגו'. מכל מקום אף למ"ד שבשבת איכא למצות תפילין, אסרו חכמים לצאת עימם ברה"ר שמא יטלטלם (עי' שם רש"י ותוס'). ונתבאר במתני' דידן, דעכ"פ משום ביזיון תפילין שמצא, התירו חכמים לצאת עימם ברה"ר דרך מלבוש, כדי להצילן.

ובגמ' (ע"ב) הקשו על סתם מתני' כר"מ, דלמה לא ילבש כל מה שיכול ללבוש, כדאמר ר"מ לעניין הצלה בשבת (פ' כל כתבי הקודש קכ.), ומשני שלא התירו רק כדרך שהוא לובש בחול. ובפשטות תירוץ הגמ' הוא שבגדים יש פעמים שלובשים כל מה שיכול ללבוש גם בחול, אבל תפילין לעולם לא לובש בחול יותר מזוג אחד, כי אין מצוה ביותר ואף הוי בבל תוסיף (ולדינא הכי קי"ל מהטעם זה דאין מציל יותר מזוג אחד, אף שפסקינן דשבת לאו זמן תפילין וליכא בל תוסיף דשלא בזמנו בעי כונה, וכמש"כ כאן הרש"ש, אלא שהש"ס להלן, כיון דנחתו לומר דפליגי בדבר שמואל ב"ר יצחק אי יש מקום לב' זוגות תפילין בראש, דחו דיותר יש לומר דפליגי בשבת זמן תפילין או במצוות צריכות כוונה וכו', וכן דרך הגמ' בהרבה מקומות).

אמנם, רש"י (ד"ה זוג אחד אין) פירש ע"פ הסוגי' דלהלן דר"מ סובר דשבת זמן תפילין, ועל כן מעולם לא הוצרכו להתיר הצלה דרך מלבוש (דכן הוא לשון הגמ' להלן, שאם שבת לאו זמן תפילין והתירו משום הצלה דרך מלבוש אפי' טפי נמי, ומשמע שאם שבת זמן תפילין לא הוצרכו להתיר כלל), אלא שלא גזרו רבנן שלא ילך בהם ברה"ר משום הצלה, ועל כן אין להתיר אלא זוג אחד.

ולהלן דנה הגמ' בדברי ר"ג מפני מה התיר שנים ותו לא, וביארה הגמ' דסבר דשבת לאו זמן תפילין, וחכמים התירו דרך מלבוש משום הצלה, ויש בראש וביד מקום לב' זוגי תפילין, ושם פירש רש"י (בד"ה ת"ק סבר) שר"מ, שסבר שרק זוג תפילין אחד התירו, סבר ששבת זמן תפילין "ולאו תכשיט הן".

וכוונת רש"י היא דעתה, דנחית לומר שיש בראש מקום לב' זוגי תפילין, לא מספיק לומר שחכמים פשוט לא הוצרכו להתיר למ"ד זה כדלעיל, דהא עכ"פ מפני מה לא התירו במקום תפילין, מפני דחשוב ממש כמלבוש. ועל זה כתב שלמ"ד זה אין התפילין חשוב כלל כתכשיט, והיינו שבזמן מצווה, א"א להחשיב את התפילין כתכשיט מה שאינו מכלל המצווה, ורק המצווה עצמה יכולה להחשב כתכשיט וקישוט משום המצווה, וע"ז הוסיף רש"י, דהא כ"ש הוא דאפי' יכול להיות בכלל בל תוסיף אם יכוון למצווה (אי בזמנו בעי כוונה), ועל כן בוודאי הוי בכלל משאוי ולא בכלל תכשיט (ובזה מתיישב מה שהקשו התוס' ד"ה אי קסבר על פרש"י עי').

וקאמרה הגמ' דיש נמי לומר שלכו"ע שבת זמן תפילין, אלא שנחלקו האם מצות צריכות כוונה או לא. ובתחילה פרש"י עפ"י דרכו (וכאן היה השורש לכל פירושו הנ"ל), שלמ"ד זמן תפילין אין התפילין האחרות נידונות כתכשיט, ומכל מקום הותרו, למ"ד דמצוות א"צ כוונה, משום דלמ"ד זה אמרינן על כל תפילין מי יימר דאינם למצווה. ודחה רש"י דלא שייך לומר כן, דהא עכ"פ יש כאן אחד דחשיב משוי.

ב.

דינא דבל תוסיף

ועל כן חזר רש"י מכל פירוש זה (והפך הגרסא שלפנינו לגרסת הר"ח), ופי' דאפי' למ"ד שבת זמן תפילין חשיבי כל תפילין במקומן כתכשיט, אלא דאי מצוות אינן צריכות כוונה עובר הוא בבל תוסיף, דלמ"ד זה עובר גם בלא כוונה על בל תוסיף, ועל כן לא שרי אלא תפילין אחד.

והנה הריטב"א (על אתר) פי' הטעם שלמ"ד מצות א"צ כוונה עובר אף בלא כוונה על בל תוסיף, דאי לא בעי כוונה יוצא המצווה בתפילין הראשונות, והוי

בבל תוסיף בתפילין הב' (וכ"מ בגמ' שלא הזכירו עוד כלל דינא דבל תוסיף), אבל אי בעי כוונה, ולא יצא המצווה הראשונה, לא יעבור בבל תוסיף, דבעי קיום מצוה באחת כדי לעבור בל תוסיף על האחר, ולא הוי כשינוי בעצם המצווה, כחמש טוטפות, אלא כל התוספת כאן היא מחמת שהוא קיים את המצווה הראשונה ומוסיף עליה.

אמנם, מרש"י מבואר שאין הנידון על תפילין הראשונות, דאף אי אין יוצא בהן, מ"מ כיון דהוא מניח ב' תפילין עובר הוא בבל תוסיף אי מצוות א"צ כוונה, אף אי אין מכוון, דעכ"פ איכא לו ב' תפילין על הראש, והוי כמניח תפילין עם חמש טוטפות, שעובר בזמנו אף אי אין מכוון, שיש כאן כביכול תוספת בצורת המצווה ואיכא כאן שינוי מהמצווה, ורק ר"ג, דסבר שמצוות צריכות כוונה, גם לעבור על בל תוסיף בעי כוונה, ולכן אינו עובר הכא, כשכוונתו להציל ויכול להניח ב' זוגי תפילין.

והנה הטעם דתלי בל תוסיף בכוונה במצוות צריכות כוונה, כתב בקובץ שיעורים (ח"ב סימן לג) בשם הגר"ח, דהטעם דלמ"ד דמצוות צריכות כוונה הוי מצווה ללא כוונה כעושה חצי מעשה, דהכוונה היא חלק ממעשה המצווה, ועל כן גם לעבור בבל תוסיף אינו עובר, כל שאינו מכוון למצווה, כיון דלא חשיב בל תוסיף רק היכא שעושה מעשה המצווה שלם. אולם, למ"ד מצוות אינן צריכות כוונה, אין הכוונה חלק ממעשה המצווה אלא היא דין בקיום המצווה, ועל כן אפי' אי לכו"ע ע"י כוונה הפכית אינו מקיים המצווה, עכ"פ לעניין בל תוסיף אין זה נוגע, דעכ"פ מעשה המצווה שלם כמות שהוא גם בלא הקיום שלו, ובזה מתיישבת קושיית הטו"א (שכבר עמד עליה בתוס' ר"פ כאן) דעכ"פ לכו"ע יהני כאן כוונה הפכית, עיי"ש.

והנה מש"כ דחשיב בלא כוונה כחצי מעשה, הק' ידידי הרי"מ שליט"א, והכי מה גרע מעושה תוספת על מצווה שלא ממין המצווה, כמו מוסיף מין אחד לד' מינים, שכתב הרשב"א בשו"ת (א, תקלה) שעובר בבל תוסיף עי' שם. ונראה דזה לא קשה מידי, דשאני מין אחר, שהוא עצמו כמוסיף על המצווה, מבלא כוונה, שאין כאן צורת מעשה מצווה כלל למ"ד דבעי כוונה.

ומכל מקום יש קצת להעיר על דברי הגר"ח מהסוגי' להלן, שאמרו אבע"א דלכו"ע לצאת לא בעי כוונה ומכל מקום לעבור בבל תוסיף פליגי אי בעי כוונה

אפי' בזמנו. ולדברי הגר"ח על כרחק הכא הטעם שאמרו דבעי כוונה לעבור על בל תוסיף הוא דין בבל תוסיף, כמו שלא בזמנו, שאין כאן כלל שם מוסיף אי אינו מכוון למצוה, ובגמ' משמע קצת יותר דעוסקים באותו דין כוונה של מצות צריכות כוונה, ולא במין אחר של כוונה.

ועל כן נראה יותר, דאין חילוק בין מ"ד דמצוות צריכות כוונה או לא בשאלה אי בעי כוונה בכלל במצוה או לא, אלא דלמ"ד דלא בעי כוונה, אמרינן דסתמא לשמה הוא, כלעניין קדשים והוי כאילו יש כאן כוונה, (ואכן בקדשים, דסתמא לשמה, לכו"ע לא בעי כוונה גם לעניין לעבור בבל תוסיף, ודלא כהגר"ח שם שכתב שלא כהרמב"ן במלחמות עיי"ש).

ועל כן קאמרי בגמ' באיכא דאמרי (בתרא) דלכו"ע בעי כוונה לעבור גם בזמנו, כיון דעכ"פ לעניין בל תוסיף לא שייך לומר דסתמא לשמה, דהא אין כאן מצוה, שאפשר לומר בה סתמא לשמה, והא"ד קמא סברי דכיון דמצוות א"צ כוונה וסתמן לשמה, גם לעניין בל תוסיף לא בעי כוונה, דשפיר חשיב כתוספת כלפי מצוה כאופן דיוצא במצוה.

ולפי זה לכאורה היה מתבקש לומר, דאכן כוונה הפכית מועילה לכו"ע שלא יעבור בבל תוסיף, דהא לכאורה ע"י כוונה הפכית א"א לומר דאיכא סתמא לשמה, וכ"ש לעניין בל תוסיף לא יעבור.

ומכל מקום, אי נאמר דכוונה הפכית הוה כעין שלא לשמה הפוסל בקדשים, כמו שבאר בחידושי מרן רי"ז הלוי בפ"ד מהל' מעשה הקרבנות הי"א, וה"נ נאמר הכא, דהוי כפוגם המצווה כשעושה אותה בכוונה שלא לצאת, בכל זאת לעניין בל תוסיף, כיון דלא שייך לפגום במצוה (דהא אין כאן מצוה), יעבור בבל תוסיף. וזה שלא כדברי הגרא"ו שם, דאי מצווה הבאה בעבירה הוי פגם במצווה אינו עובר בבל תוסיף בגזול, עי'.

ושם דן על מה שכתבו הראשונים, דמוסיף הדסים שאינו בכלל בל תוסיף, משום שעושה כן לשם נוי, דאין טעמם מפני דחשיב ככוונה הפכית, אלא משום דלא חשיב כלל כמצווה, ועפ"י הקשה דגם במכוון למלבוש ייחשב כאינו בכלל מצוה, עיי"ש. ולפי עניות דעתי עיקר הסברא דנוי היא משום דחשיב כמסלסל

המצווה, ועל כן אינו כלל כתוספת, ועל כן תפילין נוספות פשיטא שיש בהן משום בל תוסיף עי'.

ואגב בלאו דב"ת, ראיתי בחוברת בשם "בל תוסיף", מידידי הרב זכריש שיחי', דיון על הקוראים ק"ש לאחר זמנה לשם מצווה, שהח"ח התבטא (נמסר מתלמידו הרב בלוך), שיש בזה משום בל תוסיף. ומשם החזון איש מוסר דדעתו הייתה דלית בזה משום בל תוסיף, שגם לאחר הזמן הוי מצוה אם יכוון לת"ת, ועל כוונה ליכא בל תוסיף, (והביא לכך איזה מקור מחזון איש קדשים בא"מ).

ולפי ענ"ד סברא אחרת יש שלא נחשב דבר זה לבל תוסיף, דליכא כאן חפצא של זמן, כשבעת ימים דסוכות, שיש להוסיף עליו, דזמן ק"ש אינו חפצא של זמן, אלא הוא זמן הקימה, ולא שהוא חפצא של זמן מקודש כמו שם, ולכן לא שייך להוסיף עליו, עי' בסברא זו, (וכנראה כוונת הח"ח זצ"ל הייתה למורגלים בזה, דהוי "כתורה חדשה" וז"ב).

ג

טעם הרמב"ם לחילוק שבין לילה לשבתות וימים טובים

והנה כתב הרמב"ם בפרק ד מהלכות תפילין:

י. זמן הנחת התפילין ביום ולא בלילה שנאמר מימים ימימה חוקה זו היא מצות תפילין וכן שבתות וימים טובים אינן זמן תפילין שנאמר והיה לאות ושבתות וימים טובים הן עצמן אות ומאימתי זמן הנחתן משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירהו עד שתשקע החמה.

יא. מי שהניח תפילין קודם שתשקע החמה וחשכה עליו אפילו הן עליו כל הלילה מותר ואין מורין דבר זה לרבים אלא מלמדין את הכל שלא יניחו תפילין עליהן בלילה אלא יחלצו אותן משתשקע החמה וכל המניח תפילין לכתחלה אחר שתשקע החמה עובר בלאו שנאמר ושמרת את החקה הזאת וגו' מימים ימימה.

יב. היה בא בדרך ותפילין בראשו ושקעה עליו החמה וקדש היום מניח ידו עליהן עד שהוא מגיע לביתו וחולץ היה יושב בבית המדרש ותפילין

בראשו וקדש עליו היום מניח ידו עליהן עד שמגיע לביתו וחולץ ואם יש בית סמוך לחומה שמשממין בו מניחן שם ואם לא חלץ תפיליו משקעה החמה מפני שלא היה לו מקום לשמרן ונמצאו עליו כדי לשמרן מותר.

מבואר ברמב"ם שעל אף שהן לילות (שלדעתו לאו זמן תפילין), הן שבתות וימים טובים אינן זמן תפילין, מכל מקום יש חילוק, שבליילה אינו צריך לחלוץ, משא"כ שבתות וימים טובים צריך לחלוץ (ובפה"מ ריש פרקין לשונו שאסור להניח בשבת ויו"ט, וכדברי הזוהר שהביא בשו"ע, שהוא זלזול באות של השבת ויו"ט).

וצריך להבין מה הוא יסוד החילוק מסברא. וגם בכלל צריך להבין היכן שמענו שמצוה שאין זמן עשייתה בזמן מסויים, כמו יום, לא יהיה דין זה אלא בהנחה לכתחילה, אבל אם הניח לא יצטרך לפשוט, (וכבר עמד על כך הרא"ש בהל' ציצית).

ונראה, כאמור לעיל, שמצות תפילין היא מצוות לבישה, דהיינו דהתורה אינו מצווה אותנו לקשור או רק להניח תפילין, אלא ללבשם, כאילו הן חלק מחלקי הלבוש שלנו, וכדחזינן שלמ"ד שבת זמן תפילין פשיטא דמדאו' שרי להוציאם ברה"ר, כיון דזה מה שציוותה התורה ללבשם, ומאי שנא מכל מלבוש, על כן לא צותה התורה שבליילה אדם יצטרך לפשוט לבושו, ורק להניח מלכתחילה זה לא הזמן, שהן לבוש יום ולא לבוש לילה, ורק לעניין שבת ויו"ט, שיש להם כבוד בפ"ע ומלבושים בפ"ע, שייך לומר שעד כמה שזה שייך לשבת יש לפשוט את מלבוש התפילין, כדי להראות ששבת עצמה היא לבוש עליון וגבוה יותר, עיין (ועיין עוד במאמרו של הרב יוסף חיים ספייער בירחון האוצר גיליון יב, במה שעולה מגדר זה שמצוות התורה בתפילין שיהיו בבחינת מלבוש ותכשיט).

